

<http://doi.org/10.22133/isia.2022.153472>

الگویی برای تحلیل جایگاه تزئینات در خانه سنتی ایرانی

نسترن آبرون

^۱ دانشجوی دکتری معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی	گذار از خانه سنتی به آپارتمان امروزی بر تمامی وجوه کیفی خانه در سطوح کالبد، عملکرد، ساختار، معنا و فرهنگ معیشت مؤثر بوده است. تزئینات در کالبد خانه نیز دستخوش دگرگونی شده است و امروزه به‌عنوان عاملی الحاقی و با هدف زیبایی ظاهری به اثر معماری افزوده می‌شود. این در حالی است که بنابر اصل پرهیز از بیهودگی و مردم‌واری در معماری سنتی، تزئینات علاوه بر جنبه‌های زیبایی‌شناسانه از قابلیت‌های عملکردی، ساختاری، معنایی و فرهنگی برخوردار است و در دو سطح درونی و بیرونی با زمینه خود ارتباط برقرار می‌کند. این ارتباط چندلایه، ضمن پرهیز از بیهودگی و تبدیل تزئینات به هنر کاربردی، بستری برای عدم فرسایش زمانی اثر فراهم می‌کند. بنابراین، لازم است مطالعات دقیق‌تری پیرامون این قابلیت‌های چندگانه و بازنگری در جایگاه تزئینات در معماری امروز صورت گیرد. هدف از این پژوهش طراحی الگویی برای تحلیل جایگاه تزئینات در خانه ایرانی است که به جستاری دقیق‌تر در سطوح گوناگون این مفهوم خواهد انجامید. پرسش اصلی این است که تزئینات، به‌منزله نمود بیرونی، تحت تأثیر کدام مؤلفه‌های درونی است و چگونه قابلیت‌های چندگانه آن در سطوح گوناگون مکمل یکدیگرند؟ در این پژوهش کیفی، با روش استدلال منطقی و بر اساس مطالعات اسنادی، الگویی طراحی شده است که بنابر آن، تزئینات به‌منزله یک نمود بیرونی زیبایی‌شناسانه، تحت تأثیر عوامل درونی متعددی قرار می‌گیرد، در سطوح عملکرد، ساختار، معنا و فرهنگ، قابلیت‌های درونی آن تشدید می‌شود و با چهار مؤلفه نوع ترکیب، ضرورت، ارتباط با حامل و حالت ارجاعی در سه مقیاس خرد (ارتباط با خود)، میانه (ارتباط با حامل) و کلان (ارتباط با بستر) کنترل‌شدنی است. از این‌رو این نگرش به تزئینات، ضمن حمایت از نمود بیرونی و زیبایی‌شناسانه، وجه محتوایی عمیق‌تری را منتقل می‌سازد، گذر زمان موجب فرسایش محتوایی اثر نمی‌شود بلکه ارزش روزافزون و جاودانگی آن را در پی دارد و این مهم یکی از عوامل اصلی موقتی نبودن اثر است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۲/۱۹	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۴/۱۷	
واژگان کلیدی: تزئینات خانه معماری ایرانی زیبایی‌شناسی الگوی تزئینات	

نویسنده مسئول

رایانامه: nastaranaarch92@yahoo.com

نحوه استناددهی:

آبرون، نسترن (۱۴۰۱). الگویی برای تحلیل جایگاه تزئینات در خانه سنتی ایرانی. مطالعات میان‌رشته‌ای معماری ایران، ۱(۱)، ۱۵۳-۱۶۲.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

مقدمه

صورت‌بندی معماری در طول تاریخ شاخصه‌ای کیفی برای ارزیابی اثر بوده است. تزیینات^۱ به‌منزله یکی از مؤلفه‌های این صورت‌بندی که با نمود بیرونی خود در اثر ظهور می‌کند، قابلیت کاوش دقیق‌تری در قابلیت‌های درونی‌اش دارد، چرا که در معماری سنتی همین قابلیت‌های چندگانه تزیینات را به هنری کاربردی تبدیل می‌نمود که اولاً به‌واسطه ویژگی پرهیز از بیهودگی، ابعاد زیبایی‌شناسانه آن را توجیه می‌کرد؛ ثانیاً این نمود بیرونی، به‌واسطه حمایت قابلیت‌های درونی، از ماندگاری بیشتری در طول تاریخ برخوردار می‌شد. این در حالی است که بعد از پیدایش معماری مدرن در ایران تزیینات ابتدا حالت انتزاعی‌تری به خود گرفت و سپس در گذر زمان به مؤلفه‌ای بصری، الحاقی و صرفاً زیبایی‌شناسانه تبدیل شده است. نتیجه این گذار پیروی از مد و عدم تداوم وجه ماندگاری اثر هنری بوده و به مرور زمان ارزش‌های فرهنگی «آرایه‌بندی» را به «زینت‌بخشی»^۲ تقلیل داده است. از این‌رو لزوم بازشناسی قابلیت‌های درونی تزیینات و بازنگری در وجه گوناگون آن در معماری امروز عامل اصلی شکل‌گیری این پژوهش بوده است.

هدف از این پژوهش بازشناسی قابلیت‌های چندگانه تزیینات در معماری سنتی خانه ایرانی به‌منظور بازآفرینی الگوی پیشنهادی بوده است. در واقع هدف طراحی الگویی برای تحلیل جایگاه تزیینات در خانه ایرانی است که به جستاری دقیق‌تر در سطوح گوناگون این مفهوم خواهد انجامید. پرسش اصلی این است که تزیینات، به‌منزله نمود بیرونی، تحت تأثیر کدام مؤلفه‌های درونی است و چگونه قابلیت‌های چندگانه آن در سطوح گوناگون مکمل یکدیگرند. تحقق این هدف در نهایت به تقویت ماندگاری بیشتر اثر منجر خواهد شد و پرهیز از بیهودگی و مردم‌واری را به‌منزله دو ویژگی اصلی معماری ایرانی در وجه تزیینی اثر احیا خواهد کرد. چرا که یکی از مهم‌ترین وجوه تزیین در معماری ایرانی همین تعادل مقیاس انسانی در فضا بوده است. بررسی خانه‌های سنتی ایرانی نشان می‌دهد احساس همدلی با طبیعت، تعادل، توازن، آرامش، وحدت، ظرافت، تناسب متعادل و موزون از ویژگی‌های اصلی تزیینات سنتی ایرانی است (جوادی، ۱۳۸۴، ص ۵۲). در واقع فلسفه تزیین در هنر و معماری ایرانی زیبایی و سودمندی توأمان است (پیرنیا، ۱۳۸۷، ص ۲۸-۳۰). تزیینات خانه ایرانی در سه قلمرو عمومی (نمود بیرونی خانه)، نیمه‌عمومی (بیرونی در خانه ایرانی) و خصوصی (درونی در خانه ایرانی) در گونه‌های مختلفی به منصه ظهور می‌رسد. در هر یک از این قلمروها، قابلیت‌های درونی و بیرونی تزیینات را در پنج سطح زیبایی‌شناسانه، عملکردی، ساختاری، معنایی و فرهنگی می‌توان بررسی کرد. علاوه‌براین، مؤلفه‌های مؤثر در شناخت تزیینات را می‌توان در چهار گروه دسته‌بندی کرد: حالت ارجاعی، میزان ضرورت، نوع ارتباط با حامل خود و نوع ترکیب، که هرکدام را در سطوح معرفی شده می‌توان بررسی کرد.

روش تحقیق

این پژوهش کیفی از طریق استدلال منطقی در جست‌وجوی مدل‌سازی به‌منظور بازشناسی قابلیت‌های درونی تزیینات در لایه‌های گوناگون خانه ایرانی است. برای دستیابی به سطوح گوناگون این قابلیت‌های درونی ابتدا لازم است سیر تحول نظریات موجود پیرامون این موضوع بررسی شود. برای پاسخ به پرسش پژوهش، ابتدا در سه بخش «تعریف تزیین»، «سیر تحول نظریات درباره تزیین» و «تزیین در خانه ایرانی» به کاوش در مؤلفه‌های درونی و بیرونی مؤثر بر تزیینات پرداخته خواهد شد، سپس بر اساس نتایج به‌دست‌آمده الگویی پیشنهادی برای ارزیابی قابلیت‌های درونی و بیرونی تزیین به‌دست خواهد آمد. بنابراین، با توجه به اهداف پژوهش، تدابیر کسب اطلاعات از محیط به شرح زیر است:

- بررسی اسناد، مدارک، منابع و مستندات مربوط به مبانی نظری مرتبط و پیشینه موضوع و دسته‌بندی معیارها؛

- تدوین چارچوب نظری تحقیق بر اساس پیشینه موضوع؛

1. Ornamentation

2. Decoration

- طراحی الگوی پیشنهادی برای ارزیابی دقیق‌تر ابعاد گوناگون تزیین در خانه ایرانی.

تزیین

واژه تزیین در منابع ایرانی و غیرایرانی در معانی گوناگون به کار رفته است. تزیین در لغت به معنای آراستگی و هماهنگی است (جوادی، ۱۳۸۴، ص ۵۳). واژه‌هایی که درباره تزیین در متون ایرانی-اسلامی به کار رفته‌اند بر ماهیت آراستگی، شرافت‌بخشی و ارزش‌گذاری ماده تأکید می‌کنند (کفشچیان مقدم و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۵۸). در منابع غیرایرانی تزیینات را می‌توان به معنای الحاقی کاربردی که زیبایی خلق می‌کند (Merriam Webster, 2016) یا افزوده زیبایی‌شناسانه فاقد کاربرد که صرفاً برای جذابیت بیشتر به کار می‌رود (Oxford English, 2017) مورد توجه قرار داد. این در حالی است که ریشه یونانی این واژه به معنای نظم کیهانی است که در برابر مفهوم آشوب قرار می‌گیرد. از این منظر می‌توان تزیین را موقعیت‌دهی به اشیای مادی تحت تأثیر نیروهای کیهانی دانست که این نیروها را در بستری بصری به نمایش درمی‌آورد (Ahani et al., 2017, p. 27). همین گستردگی معانی واژه تزیین بر چندلایه بودن این مفهوم دلالت می‌کند و این چندلایه بودن باعث ایجاد نظریه‌های گوناگون در این باب شده است.

سیر تحول مفهوم تزیین

نظریات پیرامون تزیین را در دو دسته‌بندی کلی می‌توان در نظر گرفت: ۱. دیدگاه مبتنی بر ظاهر؛ ۲. دیدگاه مبتنی بر محتوا و معنا. در یونان باستان تزیینات به منزله امری اسطوره‌ای و جاودانی بود که در طول رنسانس این ایده دستخوش تحولات گوناگون شد. ویتروویوس^۱ به نظم در تزیینات تأکید می‌نمود (Vitruvius, 1999) و آلبرتی نظم را تزیین معماری تلقی می‌کرد (Alberti, 1998). در واقع آلبرتی تزیین را به‌عنوان عامل الحاقی در معماری مطرح کرد که بعدها وندل دترلین مدعی شد تزیین جزو الحاقی معماری نیست و باید با تخیل و غنی‌سازی، به‌عنوان جزئی واقعی از معماری بازآفرینی شود (Dietterlin, 2006, pp.520-529). جان راسکین نیز معتقد بود تزیین جوهره معماری است (نه یک عامل بیرونی) که منعکس‌کننده زیبایی درونی آن است (Ruskin, 1880, pp.211-236).

در قرن بیستم به تدریج تزیین به معنای اسطوره‌ای از نظم خردگرا دور افتاد و زینت‌بخشی انتزاعی و بصری مسیر خود را به هنرها و معماری هموار ساخت. هنری وان د ولد^۲ در ۱۹۰۱، با جداکردن تزیینات از گداهای تاریخی، ایده «تزیینات انتزاعی» را مطرح کرد. اتکا به تزیینات صرفاً بصری، فناوری‌های جدید و سرعت ساخت‌وساز به ایجاد تزیینات بیهوده و مبتذل منجر شد و همین امر منشأ پیدایش نظریات تزیین‌ستیز آدولف لوس^۳ با عنوان «تزیینات و جنایت»^۴ شد. وی تزیین را به مفهوم ازدست‌دادن مواد و قوای کاری می‌دانست و تکامل یک فرهنگ را برابر با دوری از تزیینات اجسام مصرفی تلقی می‌کرد (لوس، ۱۳۸۲). در اواسط قرن بیستم، سال ۱۹۶۸، رابرت ونتوری و اسکات براون با تمایز بین نظریه «اردک»^۵ و «جعبه تزیین‌شده»^۶ لزوم بازگشت به مفاهیم معنایی و تاریخی تزیین را بار دیگر یادآوری کرد (Venturi et al., 1972) و جوزف ریکورت^۷ در سال ۱۹۷۵ در مقاله «تزیینات جنایت نیست»^۸ در برابر مخالفت شدید لوس به حمایت از این مفهوم پرداخت (Saglam, 2013).

1. Vitruvius
2. Henry van de Velde
3. Adolf Loos
4. Ornamentation is crime
5. Duck
6. Decorated shed
7. Joseph Rykwert
8. Ornament is not a crime

(p.31). به عقیده ونتوری، حتی معماری مدرن نیز تزئینات رسا^۱ را جایگزین تزئینات نمادین^۲ کرده است و تمامی نماهای ساده مدرن نوعی تزئین تلقی می‌شوند (Venturi et al., 1972). بازگشت جدی به تزئینات را می‌توان مقاله ریکورت دانست که مدعای تزئینات سنتی نبود بلکه بر این نکته تأکید داشت که با رهایی پلان، نما و سازه، احیای تزئینات در ابعاد مختلف عملکردی، سازه‌ای، اقتصادی و زیبایی‌شناسانه میسر است. سرانجام، در آغاز ۱۹۸۰، با ارتقای سطح تمایلات عامه به کولاژ و بیان تخیلات، تزئین به‌منزله یک رسانه در سازوکار معماری وارد شد. سیر تحول جایگاه تزئین را در معماری می‌توان در نمودار ۱ خلاصه نمود.

نمودار ۱: سیر تحول جایگاه تزئین در معماری

تزئین در معماری خانه ایرانی

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، در هنر و معماری ایرانی تزئینات ریشه در باورهای فرهنگی و اساطیری داشته و در گونه‌های نمادین و طبیعت‌گرا مورد توجه بوده است. احساس همدلی با طبیعت، تعادل، توازن، آرامش، وحدت، ظرافت و تناسب متعادل و موزون از ویژگی‌های اصلی تزئینات سنتی ایرانی است (جوادی، ۱۳۸۴، ص ۵۳). به عقیده پیرنیا، فلسفه تزئین در هنر و معماری ایرانی زیبایی و سودمندی است که یا از طریق بازآفرینی طبیعت به شیوه تمثیلی، رمزی و خیال‌پردازانه و یا بر اساس آمال، آرزوها و تخیلات هنرمند به‌وجود آمده است (پیرنیا، ۱۳۸۷، ص ۳۰). به‌طور کلی، دو دیدگاه اساسی در این زمینه می‌توان در نظر گرفت: دیدگاه مبتنی بر ظاهر و دیدگاه مبتنی بر محتوا و معنا. در دیدگاه نخست، تزئین صرفاً پوششی ظاهری است، درحالی‌که در دیدگاه دوم افرادی مانند بورکهارت^۳ معتقدند که نقوش تزئینی ماهیتی غیرتاریخی، عرفانی و متفکرانه دارند و بازنمود وحدت در کثرت و کثرت در وحدت‌اند. بنابراین تزئین در این دیدگاه فقط پوشش ظاهری نیست و ظاهر و باطنی بر آن متصور است (مکی‌زاده، ۱۳۸۷، ص ۳).

خانه به تعبیر هایدگر به‌عنوان نخستین مرکز جهان انسان (شار، ۱۳۹۷) در طول تاریخ همواره دستخوش تحولات جدی در زمینه صورت‌بندی کالبد اثر شده است. این تحولات در آنچه به‌عنوان تزئین در خانه از آن یاد می‌شود نیز مؤثر بوده است. تزئین در خانه سنتی به علت شمول بر وجوه و سطوح گوناگون ظاهر تا معنا از ماندگاری بیشتری در زمینه برخوردار بوده و کمتر تابع عواملی چون مد و فرسایش زمانی بوده است. از مهم‌ترین تزئینات به‌کاررفته در خانه می‌توان به آرایه‌بندی هندسی سقف و دیوار، کاربندی، آجرکاری، گچ‌بری، آینه‌کاری، شیشه‌های رنگی، نقوش هندسی و کاشی‌کاری اشاره نمود. این تزئینات در دوره‌های مختلف شیوه‌های معماری پیش از اسلام و پس از اسلام ظهور کرده و به‌واسطه قابلیت‌های درونی ماندگار شده‌اند. آنچه حائز اهمیت است اکتشاف لایه‌های متعدد محتوایی در تزئینات خانه است که رمز همین ماندگاری است؛ و این مهم در راستای ویژگی «پرهیز از بیهودگی» در معماری ایرانی بسیار مورد توجه بوده است. شایان ذکر است یکی از کارکردهای اساسی تزئینات به لحاظ بصری تعدیل مقیاس انسانی است که می‌شود آن را با ویژگی مردم‌واری (توجه به نیازهای انسان) تحلیل کرد (پیرنیا، ۱۳۸۷).

1. Expressive ornament
2. Explicit symbolic ornament
3. Titus Burckhardt

بر اساس پرهیز از بیهودگی، کلیه کارهای تزیینی در بنا از جمله گره‌سازی با گچ، کاشی و خشت (آمود و اندود) بخشی از کار بنیادی ساختمان بوده است. برای مثال، در زیر سقف بنا لایه عایقی به نام پنم در برابر نفوذ سرما و گرما ساخته می‌شد، برای تعدیل ارتفاع بنا از کاربندی با هدف حفظ تناسب استفاده می‌شد، ارسی و روزن با چوب، شیشه‌های رنگی و تابش‌بندهای افقی و عمودی برای جلوگیری از نفوذ آفتاب ساخته می‌شد، استفاده از کاشی‌های پرنقش و نگار به علت سهولت در تعمیر متداول بود و ازاره ساختمان با کاشی آمود می‌شد تا از تخریب دیوار بر اثر برخورد‌های پیاپی جلوگیری شود (معماریان، ۱۳۹۲). بنابراین می‌توان این‌گونه ادعا کرد که تزیینات خانه ایرانی علاوه بر قابلیت‌های ظاهری از سطوح محتوایی گوناگونی برخوردار بوده است.

علاوه بر موارد ذکر شده، نمود ظاهری تزیینات در قلمروهای خانه متفاوت بوده است، به طوری که در نمای بیرونی خانه (قلمرو عمومی) تزیینات در بخش ورودی متمرکز بود و متناسب با القای حس احترام به اهل خانه و مهمان شکل می‌گرفت. تداوم این احساس در قسمت هشتی با آرایه‌بندی‌ها و کاربندی‌ها نمایان می‌شد. در قسمت بیرونی خانه (قلمرو نیمه‌عمومی) که عموماً برای سکونت اهل خانه و پذیرایی از مهمان استفاده می‌شد تزیینات رنگ و بوی دیگری به خود می‌گرفت و جنبه‌های کاربردی آن در سطوح بالاتری نسبت به قلمرو عمومی قرار می‌گرفت، اما همچنان وجوه زیبایی‌شناسانه و معنایی اثر برای القای حس صمیمیت به قوت خود باقی است. در نهایت در قسمت اندرونی (قلمرو خصوصی) وجه کاربردی تزیینات در بالاترین سطح قابل ارزیابی است، از جمله می‌توان به تزییناتی همچون طاقچه و رف یا نورگیرهای سقفی اشاره کرد. تزیینات علاوه بر عناصر ثابت محیطی در قالب عناصر نیمه‌ثابت نیز مورد توجه بوده است.

الگوی پیشنهادی و تحلیل یافته‌ها

در واکاوی الگوی پیشنهادی ابتدا به تحلیل لایه‌های مختلف تزیین در قلمروهای سه‌گانه خانه سنتی پرداخته می‌شود. این واکاوی در مفهوم عام خانه است و نمونه منحصر به فردی را در دستورکار ندارد. بنابراین، نتایج قابلیت تعمیم خواهد داشت. در مرحله بعدی، با دسته‌بندی مؤلفه‌ها، الگوی پیشنهادی برای تبیین جایگاه تزیین در خانه ایرانی و مؤلفه‌های مؤثر آن با هدف تدقیق محتوا و درون‌مایه تکمیل خواهد شد. این الگوی پیشنهادی لایه‌های مختلف مؤثر در ظاهر و محتوای تزیین را در قالب چارچوبی منسجم ارائه خواهد نمود.

تزیین در خانه ایرانی علاوه بر زیبایی ظاهری از سطوح محتوایی برخوردار بوده است که ضمن حمایت از وجه بیرونی آن، موجب ماندگاری اثر می‌شود. این سطوح محتوایی در چهار بخش عملکردی، ساختاری، معنایی و فرهنگی قابل بررسی است. سطح عملکردی مربوط به آن وجه از تزیینات است که به رفع نیاز محیطی از طریق تشدید عوامل مراحم و دفع عوامل مزاحم منجر می‌شود. سطح ساختاری علاوه بر صورت ظاهر موجبات ایستایی عناصر بنا را فراهم می‌آورد. سطح معنایی از طریق نمادپردازی و مکان‌سازی موجب تقویت حس آشنایی و تداعی نسبت به محیط می‌شود و سطح فرهنگی به مشترکات هویت‌پرداز و بومی اشاره دارد.

تزیینات خانه ایرانی در سه لایه فضایی قلمرو عمومی (ظاهر بنا که در خانه سنتی بیشتر منحصر به ورودی است)، قلمرو نیمه‌عمومی (بیرونی در خانه سنتی) و قلمرو خصوصی (اندرونی در خانه سنتی) قابل بررسی است. همچنین در هر یک از قلمروها تزیینات در فضای باز، نیمه‌باز و بسته رویت می‌شود که در جدول ۱ به شرح هر یک پرداخته شده است. شایان ذکر است در هر یک از این لایه‌های فضایی عناصر محیطی در دو گونه ثابت و نیمه‌ثابت وجود دارند. عناصر ثابت (بخش غیرقابل تغییر مانند دیوار و کف) که با سیستم سازه و سنت‌های ساخت رابطه تنگاتنگ دارند و عناصر نیمه‌ثابت (بخش قابل تغییر نسبی مانند طاقچه و رف) که با سیستم سازه رابطه تنگاتنگی ندارد.

جدول ۱: جایگاه تزئین در معماری خانه ایرانی

سطح محتوایی	تزئینات	لایه‌های فضایی			
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۱. سکوی پیرنشین	باز	-		
زیبایی‌شناسانه، ساختاری، عملکردی	۲. آرایه‌بندی سقف	نیمه‌باز	پیش‌ورودی		
زیبایی‌شناسانه، فرهنگی، معنایی	۳. کتیبه	بسته	هشتی		
زیبایی‌شناسانه، فرهنگی، معنایی	۴. صورت‌بندی در				
زیبایی‌شناسانه، فرهنگی، عملکردی	۵. شکل متفاوت کوبه‌ها				
زیبایی‌شناسانه، فرهنگی، عملکردی	۶. شکل خاص تزئینات درب چوبی				
زیبایی‌شناسانه، معنایی	۷. تناسبات بلند دیوار هشتی				
زیبایی‌شناسانه، ساختاری	۸. آرایه‌بندی سقف هشتی				
زیبایی‌شناسانه، فرهنگی	۹. آرایه‌بندی دیوارهای هشتی				
زیبایی‌شناسانه، معنایی	۱۰. گلدان گل				
زیبایی‌شناسانه، ساختاری، عملکردی	۱۱. نورگیر سقفی				
زیبایی‌شناسانه، فرهنگی، معنایی	۱. تزئینات نما (بافت، رنگ و تغییر مصالح)			باز	حیاط بیرونی، بام
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۲. کف‌سازی			نیمه‌باز	ایوان
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۳. جدول باغچه	بسته	پنج‌دری، تالار، شاه‌نشین و...		
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۴. پله دسترسی به بنا				
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۵. شیشه‌های رنگی				
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۶. تابش‌بندها				
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۷. قاب‌های چوبی ارسی				
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۸. ازاره بیرونی نما				
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۹. ازاره دیوارهای داخلی				
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۱۰. طاقچه و رف				
زیبایی‌شناسانه، ساختاری، عملکردی	۱۱. کاربندی سقف				
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۱۲. پنم				
زیبایی‌شناسانه، فرهنگی، معنایی	۱۳. گچ‌بری				
زیبایی‌شناسانه، فرهنگی، معنایی	۱۴. کاشی‌کاری				
زیبایی‌شناسانه، فرهنگی، معنایی	۱۵. آینه‌کاری				
زیبایی‌شناسانه، فرهنگی، معنایی	۱۶. تزئینات شاه‌نشین				
زیبایی‌شناسانه، ساختاری	۱۷. نورگیر سقفی				
زیبایی‌شناسانه، معنایی	۱۸. گلدان‌ها				
زیبایی‌شناسانه، معنایی	۱۹. قاب عکس‌ها				
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۲۰. صندوقچه‌ها				
زیبایی‌شناسانه، ساختاری، عملکردی	۱. نورگیرها	باز	حیاط درونی		
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۲. پنم	نیمه‌باز	-		
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۳. تابش‌بند	بسته	آشپزخانه، زیرزمین، سرویس‌ها		
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۴. ازاره				
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۵. طاقچه‌ها و سکوها				
زیبایی‌شناسانه، معنایی	۶. گلدان‌ها				
زیبایی‌شناسانه، معنایی	۷. قاب عکس‌ها				
زیبایی‌شناسانه، عملکردی	۸. صندوقچه‌ها				

آبرون / الگوی برای تحلیل جایگاه تزیینات در خانه سنتی ایرانی

بر اساس جدول ۱، نوع تزیینات در قلمرو عمومی از وجوه معنایی و فرهنگی بیشتری برخوردار بوده است، در قلمرو نیمه عمومی تأکید بر وجوه ساختاری و معنایی بیشتر مورد توجه است و در نهایت در قلمرو خصوصی بیشتر وجوه عملکردی در اولویت قرار دارد. توجه به این لایه‌های درونی تزیینات، علاوه بر نمود بیرونی، یکی از عوامل اصلی ماندگاری و عدم فرسایش زمانی ضمن رعایت ویژگی پرهیز از بیهودگی و مردم‌واری در خانه ایرانی بوده است. الگوی پیشنهادی شکل ۱ برای بررسی قابلیت‌های محتوایی تزیینات در معماری ایرانی پیشنهاد می‌شود:

	عملکردی	ساختاری	معنایی	فرهنگی	زیبایی
قلمرو عمومی	ثابت				
	نیمه				
	ثابت				
قلمرو نیمه عمومی	ثابت				
	نیمه				
	ثابت				
قلمرو خصوصی	ثابت				
	نیمه				
	ثابت				

شکل ۱: الگوی اولیه قابلیت‌های چندگانه تزیینات در خانه ایرانی

از طرفی، با توجه به آنچه در بخش پیشینه نظری به آن اشاره شد، ارتباط تزیین با سطح تزیین شده از حیث نوع ترکیب، ضرورت، ارتباط با حامل خود و نوع ارجاع قابل تحلیل است. نوع ترکیب شامل سه بخش ظاهر (رنگ، بافت و مصالح)، نوع ارتباط با زمینه (هم‌سطح، برآمده و فرورفته) و پویایی (ترکیب نور و سایه) است؛ از نظر ضرورت ممکن است تزیین قابل حذف یا غیرقابل حذف از سطح خود باشد؛ نوع ارتباط با حامل خود به معنی ساختاری یا الحاقی بودن تزیین نسبت به سطح خود است و نوع ارجاعات در چهار حوزه ارجاعات درونی، ارجاعات نمادین، ارجاعات اسطوره‌ای و ارجاعات زمینه‌ای است. هرکدام از این عوامل در سطح محتوایی خاصی می‌تواند مؤثرتر باشد. مدل تکمیلی قابلیت‌های چندگانه تزیینات در خانه ایرانی گویای تحلیل این موارد و نحوه تأثیر آن در الگوی اولیه است.

	عملکردی	ساختاری	معنایی	فرهنگی	زیبایی
قلمرو عمومی	ثابت				
	نیمه				
	ثابت				
قلمرو نیمه عمومی	ثابت				
	نیمه				
	ثابت				
قلمرو خصوصی	ثابت				
	نیمه				
	ثابت				

شکل ۲: الگوی تکمیلی قابلیت‌های چندگانه تزیینات در خانه ایرانی

تحلیل دقیق‌تر الگوی تکمیلی نشان می‌دهد که تزیینات در سه مقیاس خرد (ارتباط تزیین با خود)، میانه (ارتباط تزیین با حامل خود) و کلان (ارتباط تزیین با بستر خود) قابل ارزیابی است. در مقیاس خرد عموماً وجوه زیبایی‌شناسانه اثر قالب است، در مقیاس میانی سطح عملکرد و ساختار نقش پررنگ‌تری ایفا می‌کند و در نهایت در مقیاس کلان سطح معنایی و فرهنگی بیشتر حائز اهمیت است. بنابراین تزیین را می‌شود در قالب جدول ۲ از نظر محتوایی با مؤلفه‌های سازمان‌دهنده‌اش ارزیابی کرد:

جدول ۲: سطوح و مؤلفه‌های چندگانه تزیین در خانه ایرانی

فرهنگ	معنا	ساختار	عملکرد	زیبایی‌شناسی	سطوح تزیین
				۱. ظاهر: رنگ و بافت و مصالح ۲. نوع ارتباط با زمینه: برآمده از سطح، هم‌سطح و فرورفته ۳. پویایی: نور و سایه	دسته‌بندی وجوه هر سطح
۱.ارجاعات اسطوره‌ای	۱.ارجاعات نمادین	۱. جزء ساختار	۱. ضروری اثر		
۲.ارجاعات زمینه‌ای	۲.ارجاعات درونی	۲. الحاقی	۲. قابل حذف		
	حالت ارجاعی	ارتباط با حامل خود	ضرورت	نوع ترکیب	عنوان مؤلفه مؤثر
	ارتباط تزیین با بستر (مقیاس کلان)	ارتباط تزیین با حامل (مقیاس میانه)		ارتباط تزیین با خود (مقیاس خرد)	مقیاس پیشنهادی

نتیجه‌گیری

مفهوم تزیین در خانه ایرانی صرفاً به منظور زینت بخشی به فضا به کار نرفته است و از لایه‌های محتوایی متعددی در سطوح عملکردی، ساختاری، معنایی، فرهنگی و زیبایی‌شناسانه برخوردار است. در واقع معمار ایرانی از عالی‌ترین مرتبه صورت بندی برای ترمیم کاستی‌های اثر و آراستگی و هماهنگی استفاده می‌کرده است. این مهم خلاف رویه معماری معاصر در توجه به جنبه‌های صرفاً بصری و انتزاعی از یک سو و گرایش به مدهای رایج از سوی دیگر است. الگوی طراحی شده در این پژوهش راهگشای مؤلفه‌های کنترلی تزیین در سطوح گوناگون خواهد بود و بستری برای بازآفرینی لایه‌های محتوایی فراهم خواهد آورد. تحلیل سطوح محتوایی مستخرج از تزیینات در خانه ایرانی و نوع ارتباط تزیین با سطح تزیین شده در سه مقیاس خرد، میانه و کلان نشان می‌دهد که نوع ترکیب با سطح زیبایی‌شناسی، ضرورت با سطح عملکردی، ارتباط با حامل با سطح ساختاری و حالت ارجاعی با سطح معنایی و فرهنگی ارتباطی تنگاتنگ دارد. این قابلیت‌های چندگانه امکان برقراری پیوند عمیق‌تر و دوسویه بین تزیین و سطح تزیین شده و در نتیجه بین ساکن و خانه فراهم می‌کند، به طوری که ابتدا خانه با آرایه‌هایش بر دل ساکن می‌نشیند و سپس ساکن با لایه‌های درونی اثر به گفت‌وگو می‌نشیند و این ارتباط دوسویه رمز ماندگاری اثر خواهد بود. در معماری امروزی نیز می‌توان جنبه‌های فناورانه و جزئیات اجرایی را به سمت بازآفرینی هنرهای تزیینی کاربردی هدایت کرد که علاوه بر وجوه زیبایی‌شناسانه از وجوه عملکردی، ساختاری، معنایی و فرهنگی نیز برخوردار باشد.

منابع

- پیرنیا، محمدکریم (۱۳۸۷). سبک‌شناسی معماری ایرانی. تهران: مؤسسه فرهنگی سروش دانش، چاپ چهارم.
 جوادی، شهره (۱۳۸۴). تزیین، عنصر اصلی در زیبایی‌شناسی هنر ایران. باغ نظر، ۲(۳)، ۵۱-۵۷.
 شار، آدام (۱۳۹۷). هایدگر برای معماران. مرتضی نیک فطرت (مترجم). تهران: انتشارات فکر نو.
 کفشچیان مقدم، اصغر، منصور، امیر و شمسی‌زاده ملکی، روح اله (۱۳۹۲). بررسی تزیینات معماری سنتی ایران از منظر دیوارنگاری. نشریه هنرهای زیبا: هنرهای تجسمی، ۱۸(۳)، ۱-۱۵.
 لوس، آدولف (۱۳۸۲). تزیین جنایت است. سعید حقیر (مترجم). زیباشناخت، ۹، ۳۷-۴۴.

مکی‌زاده، مهدی (۱۳۸۷). تزیینات معماری (تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی). تهران: انتشارات سمت.
معماریان، غلامحسین (۱۳۹۲). معماری ایرانی. تهران: مؤسسه فرهنگی سروش دانش.

Ahani, F., Eteessam, I., & Islami, S. G. (2017). The Distinction of Ornament and Decoration in Architecture.

Journal of Arts & Humanities, 6(6), 25-34.

Alberti, L. B. (1988). *On the Art of Building in Ten Books*. J. Rykwert, N. Leach & R. Tavernor (Trans.).

Massachusetts: MIT Press.

Dietterlin, W. (2006). *Architecture of Division Symmetry and Proportion of the Five Columns From*

Architectural Theory from The Renaissance to The Present 1598. Germani: Taschen ed.

Merriam-Webster (2016). Retrieved from www.Merriam-Webster.com.

Oxford English Dictionary (2017). Retrieved from www.oed.com

Ruskin, J. (1880). *The Stones of Venice*. New York: Wiley.

Saglam, H. (2014). Re-thinking the Concept of "Ornament" in Architectural Design. *Procedia - Social and*

Behavioral Sciences, 122, 126-133.

Venturi, R., Brown, D. S., & Izenour, S. (1972). *Learning From Las Vegas*. United Kingdom: Cambridge.

Vitruvius, M. (1999). *Ten Books on Architecture*. I. D. Rowland (Trans.). Cambridge: Cambridge University

Press.

-

A Model for Analyzing the Role of Ornamentation in Traditional Iranian House

Nastaran Abroon¹

Abstract

The transition from a traditional house to a contemporary apartment has affected all aspects of the house at the levels of body, function, structure, meaning, and living culture. The role of ornamentation in the body of the house has also undergone these changes, and today it is added to the architectural work as an additional factor and with the aim of beauty; However, due to the principle of architecture, avoidance of futility and pay attention to proportion in traditional architecture, In addition to the aesthetic aspects, ornamentation had functional, structural, semantic and cultural capabilities. It was related to their context on both internal and external levels. This multi-layered connection, while avoiding futility and turning ornaments into applied art, provided a platform for timeless erosion. Therefore, there is a need for more detailed studies on these multiple capabilities and a review of the place of ornamentation in today's architecture. This study aims to provide a model for analyzing the position of ornamentation in the Iranian house, leading to a more detailed search at various levels of this concept. The main question is, what are the internal components of ornaments as an external manifestation, and how do its multiple capabilities complement each other at different levels? This qualitative research has presented a proposed model with the method of logical reasoning and based on documentary studies, and its results show that several internal factors influence ornaments as an aesthetic exterior; their inner capabilities are intensified at the levels of function, structure, meaning and culture, and with four components of the type of composition, necessity, communication with the carrier and reference state can be controlled in three scales: micro (communication with itself), medium (communication with the carrier) and macro (communication with the context). Therefore, this attitude towards ornamentation conveys a deeper content while supporting the external and aesthetic appearance. The passage of time does not cause erosion of the content of the work but provides its increasing value and immortality, which is one of the main reasons why the work is not temporary.

Keywords: Ornamentation, House, Iranian Architecture, Aesthetic, Ornamentation model

1. Doctoral student of Architecture, College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran